

'RUS DÜNYASI' DOKTRİNİ VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI

Mokhmad Akhiyadov



İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Akhiyadov, Mokhmad. "‘Rus Dünyası’ Doktrini ve Dış Politikaya Yansımaları", İNSAMER, 19.08.2020.

 Analiz

Modern Rusya'nın önünde duran en temel sorunlarından biri, kendi kimliğini hâlen daha tanımlayamamış olmasıdır. Günümüz Rusya'sı bir ulus devlet midir, yoksa hâlâ bir imparatorluk mudur? Sovyetler Birliği'nin çöküşünün üzerinden çeyrek yüzyıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen günümüzde Ruslar bu soruyu cevaplamakta zorlanmakta ve bu konuda bir fikir birliğine ulaşamamaktadır.

Her ne kadar Rus İmparatorluğu'nun hukuki olarak tarih sahnesinden çekilmesi 20. yüzyılın başında gerçekleşmiş olsa da aslında imparatorluk ruhu Sovyetler Birliği döneminde de varlığını korumuştur. Rusya İmparatorluğu'nun gerçek anlamda ancak Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1990'ların başında ortadan kalktığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği sonrası dönemde yeni bir kimlik arayışı içine giren Rusya, tam anlamıyla bir ulus devlet şeklini alamamıştır ve bu bağlamda hâlâ bir geçiş süreci içinde

bulunmaktadır. Söz konusu bu kimlik arayışının bu kadar uzaması, zamanla hem Rus halkında hem de seçkinlerinde büyük bir psikolojik bunalıma neden olmuştur. Dolayısıyla günümüz Rusya'sı ne bir imparatorluk olarak kalabilmiş ne de bir ulus devlet olabilmiştir.

Rusya'nın hâlihazırdaki sosyopolitik yapısı, ülkede bir ulus devletin ortaya çıkmasını engelleyen unsurların başında gelmektedir. Farklı bir ifadeyle Sovyetlerden miras kalan ve etnik kökenlere dayalı bir dizi özerk cumhuriyete bölünmüş olan Rusya'nın yapısı, ülkenin bir ulus devlet hâline gelmesinin önündeki en büyük engeldir. Diğer taraftan Rusya'nın tam anlamıyla bir federasyon olduğunu söylemek de mümkün değildir. Zira federasyon, yüksek seviyede özerkliğe sahip federe birimlerin ve bölgesel siyasi oyuncuların varlığını gerektirmektedir. Günümüz Rusya'sında ise bu tür siyasi unsurlar söz konusu değildir ve yakın gelecekte de böyle bir ihtimal mümkün görünmemektedir.



İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Uzun süredir ulus devlet olmaya çalışan ama olamayan Rusya, aynı zamanda emperyalist dünya görüşünden de vazgeçememektedir. Bu, Rusya'yı ister istemez uluslararası toplumda stratejik bir yalnızlığa itmektir. Diğer ulus devletler çeşitli askerî ve siyasi bloklara ve ittifaklara katılırken, söz konusu emperyalist görüşlerinden dolayı Rusya, kendi egemenliğinden biraz olsun taviz vermesini gerektirecek herhangi bir stratejik ittifaka dâhil olmaktan kaçınmaktadır.

Sivil milliyetçiler, etnik milliyetçiler, Rus İmparatorluğu'nu savunanlar ve Avrasyacılar gibi Rus milliyetçiliğinin çeşitli kanatları arasında Rusya'nın bir imparatorluk mu, yoksa bir ulus devlet mi olduğu tartışmaları devam ederken, üçüncü bir görüş daha ortaya çıkmıştır. Buna göre Rusya eşsiz bir "medeniyettir" ve bu "devlet-medeniyet" fikri aynı zamanda daha önce bazı milliyetçiler tarafından öne sürülen "ulusal imparatorluk" düşüncesindeki o katı çelişki sorununu da çözecek bir olgudur. Çünkü söz konusu bu düşüncedeki milliyetçilere göre medeniyet kavramı, Rus kültürü başta olmak üzere hem ulusal kimliğin üstünlüğünü hem de Rus olmayan diğer kültürlerle karşı hoşgörünün önemini vurgulamaktadır. Buna ek olarak, imparatorluk fikrinin aksine, medeniyet kavramının genişleme imalarından yoksun olduğu ve dolayısıyla Rusya'nın yakın çevresindeki devletler tarafından kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılanmadığı düşünülmektedir. Bahis konusu düşüncenin temelinde ise "Rus dünyası" kavramı yatmaktadır.

Rus dünyası kavramı 2000'lerin başından itibaren Rusya yönetiminin en üst kademelerindeki siyasetçiler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve 2007 yılında Rus Dünyası Vakfı'nın kurulmasıyla birlikte kendi uygulama alanını da bulmuştur.

Rus dünyası kavramının ortaya çıkışı, tarihçiler arasında tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda bazı tarihçiler söz konusu kavramın ilk defa 11. yüzyılda Kiyev Knezi I. İzyaslav tarafından kullanıldığını öne sürmektedir. Diğer taraftan daha yaygın olan görüşe göre, Rus dünyası kavramının öncüsü, 1833-1849 yıllarında Rusya İmparatorluğu'nda Eğitim Bakanlığı görevini yürüten ve aynı zamanda "Ortodoksluk, otokrasi ve milliyet" üçlemesine dayanan o dönem Rusya'sının resmî milliyet teorisini ortaya atan Kont Sergey Uvarov'dur. Bu görüşe göre, Rus dünyası kavramının yazıya geçtiği ilk çalışmalar, 19. yüzyıl Rus oyun yazarı Aleksandr Ostrovskiy'in çalışmalarıdır. Ostrovskiy, Rus dünyasını, ortak inanç ve geleneği paylaşan Ortodoks Hristiyanlardan oluşan bir topluluk olarak tanımlamıştır.

Bu noktada, Rus dünyası kavramının yakın Rus tarihindeki yeri konusunda bir fikir birliği olduğunun da belirtilmesi gerekir. Rus dünyası kavramının modern versiyonunun öncüsü olarak ise Pyotr Şedrovitskiy kabul edilmektedir. 1999 yılında kaleme aldığı bir makalede söz konusu kavramın yeni bir tanımını ortaya koyan Şedrovitskiy, 20. yüzyıl boyunca dünya genelinde yaşanan iki dünya savaşı ve çeşitli devrimler gibi önemli tarihsel gelişmelerin etkisi altında, Rusça düşünen ve konuşan büyük ve küçük topluluklardan oluşan bir Rus dünyasının ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Şedrovitskiy ayrıca, Rus dünyası nüfusunun sadece yaklaşık yarısının Rusya Federasyonu içinde yaşadığının altını çizmektedir. Böylece daha yolun başında Rus dünyası, üye unsurları ortak Rus kültürüne ve

Rus diline ait olan sınır ötesi bir topluluk olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Farklı bir ifadeyle Rus dünyası, günümüz Rusya'sının topraklarının çok ötesine geçen bir olgudur.

Son yıllarda Rus dünyası düşüncesi üzerine birçok tartışma yapılmış olmakla birlikte, uygulamada ortaya çıkan değişiklikler bağlamında bu konudaki tezlerin tekrar ele alınması önem arz etmektedir. Herhangi bir ideolojik yapıda olduğu gibi, Rus dünyası kavramının da tarihsel ve politik bir boyutu vardır. 1990'ların sonuna doğru bu kavramın tekrar gündeme gelmesinin arkasında birkaç neden yatmaktadır. Birinci neden, Rus entelektüel ve yönetici sınıflarının, küreselleşmenin Rusya'nın gelişimi ve kültürü üzerindeki etkisi sorununa bir çözüm arayışlarına girmeleridir. Diğer neden ise Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ABD'nin uluslararası politikadaki artan rolü ile bağlantılı olarak, özellikle siyasi elit başta olmak üzere, Rus toplumunun bir kısmının ülkenin geleceği ile ilgili endişe duymaya başlamasıdır.

21. yüzyılın başında Rusya'nın uğradığı güç kaybı ve kültürüne yönelik ortaya çıkan tehditler hakkında endişelerini dile getiren birçok Rus düşünür, küreselleşme olgusunu olumsuz değerlendirmiştir. Ancak bununla birlikte söz konusu entelektüel sınıfın -dile getirdiği endişelere bağlı olarak- Rusya'nın uluslararası izolasyonunu savunan fikirler üretmesi beklenirken bunun tam aksi bir şekilde Rusya'nın başında bulunacağı bir tür "mini küreselleşme" projesini savunmaya başladığı da görülmektedir. Bir diğer ifadeyle bu kesim tarafından Rusya'nın yakın çevresine önderlik etmesi savunulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Sovyet sonrası alanda yeni entegrasyon fikri 2000'lerin başından itibaren Rus dış politikasının önceliği olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Rusya'nın sadece dış dünyaya karşı geleneksel değerlerini koruması değil, aynı zamanda küreselleşme sürecinden ekonomik çıkarlar elde etmesine imkân tanıyacak olan bir etkileşim yolu bulması gerektiği de savunulmaktadır. Örneğin, Rus dünyası düşüncesini savunanlardan biri olan Rus yazar Andrey Stolyarov, 2002

yılında kaleme aldığı "Rus Dünyası" başlıklı makalesinde, dünya genelinde yaşanan küreselleşmenin entelektüel sınıfların ülkeler arasında serbest bir şekilde hareket etmelerine imkân tanıdığına altını çizmiştir. Küreselleşme aynı zamanda teknoloji ve sermayenin güçlü ekonomi merkezlerine doğru serbest akışını da ortaya çıkarmıştır. Stolyarov, Rusya'dan da büyük miktarda sermayenin ve insan kaynağının yurt dışına aktığını belirtmiştir. Ancak bir ülkedeki insanların ve paranın baskı aracılığıyla içeride tutulmaya çalışılmasının çok daha büyük bir kaçışa ve halk arasında ayaklanmaya yol açacağına dikkat çeken Stolyarov, bu süreçte karşı direnmek gerektiğini söylemiş; bunun yerine, mevcut durumun Rusya'nın çıkarları doğrultusunda kullanılmasının önemini vurgulamıştır. Rus dünyası düşüncesinin diğer teorisyenleri gibi Stolyarov da ulus devletlerin yok olmaya doğru ilerlediği sonucuna varmış ve dolayısıyla Rusya'nın zamana ayak uydurarak, sınırları coğrafi değil kültürel olacak, uluslar üstü bir oluşuma önderlik etmesi gerektiği fikrini savunmuştur.

Rus dünyası kavramı 2000'lerin başından itibaren Rusya yönetiminin en üst kademelerindeki siyasetçiler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Devlet Başkanı Vladimir Putin de bu kavramı ilk defa 2001 yılında düzenlenen Rusya Yurttaşları Kongresi'nde dile getirmiş ve Rus dünyası kavramının hem Rusya'nın coğrafi sınırlarının hem de Rus etnisitesinin çok ötesine geçtiğini belirtmiştir. Bu tarihten itibaren yönetici sınıf tarafından sık bir şekilde kullanılmaya başlayan kavram, 2007 yılında Rus Dünyası Vakfı'nın kurulmasıyla birlikte kendi uygulama alanını da bulmuştur.

Dört yıl aradan sonra 2012 yılında tekrar devlet başkanlığı görevine dönen Putin, hiç beklemediği bir şekilde Rusya toplumunda kendisine yönelik hızla yükselmeye başlayan bir muhalefetle karşılaşmıştır. Elindeki son kozu kullanmaktan başka çaresi kalmayan Vladimir Putin, bağımsız STK ve muhalefete yönelik baskıları arttırmış ve bu tarihten sonra

gittikçe otoriterleşmiştir. Bununla birlikte toplum üzerindeki baskıyı arttırarak halkın sevgisini kazanamayacağını da farkında olan Putin, Rus toplumunu kendi etrafında konsolide edebilmek için Rus dünyası düşüncesini ülkenin dış politikasına dâhil etmeye başlamıştır.

Bu bağlamda Putin'in 2013 yılında düzenlenen Valday Uluslararası Tartışma Kulübü toplantısında yaptığı konuşma, "Rus dünyası düşüncesinin manifestosu" olarak kabul edilmektedir. Putin Rusya'yı, insanlığı Avrupa Aydınlanması'nın getirdiği karanlıktan çıkarabilecek bir güç olarak tasvir etmiştir. Batılı ülkeleri, Batı medeniyetinin temelini oluşturan Hristiyan değerleri de dâhil olmak üzere bütün geleneklerini terk etmekle eleştiren Putin, ahlaki değerler ve tüm geleneksel-millî, kültürel, dinî ve hatta cinsel kimliklerin reddedilmesinin kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. Putin ayrıca Batı ülkelerinde tanrıya olan inanç ile şeytana olan inancı aynı kefeye koyan bir politika izlendiğini dile getirerek din karşıtı bu eğilimleri Rus kimliği için de ciddi bir tehdit olarak tanımlamış ve Batı tarafından yürütülen bu ideolojik mücadeleye karşı Rusya'nın direnmek dışında bir seçeneği olmadığını belirtmiştir.

Rus Dünyası Doktrini ve Rus Ortodoks Kilisesi

2000'lerin başından itibaren Putin yönetiminin Rus dünyası doktrinini aktif olarak kullanmaya başlamasıyla birlikte bu kavram devletin kontrolünde olan Rus Ortodoks Kilisesi'nin resmî söyleminin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. 2003'te Gürcistan ve 2004'te Ukrayna'da renkli devrimlerin yaşanmasından sonra Moskova, Batı'ya karşı bir denge olarak "Ortodoks medeniyet" fikrini savunmaya başlamıştır. Rus Ortodoks Kilisesi de Rus dünyası ve Ortodoks medeniyet doktrinlerini birbirini tamamlayan iki unsur olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda Rus Ortodoks Kilisesi Patriği Kirill, Rusya ve Rus dünyasından oluşan eşi benzeri olmayan Rus medeniyetinin hızla yayılan Batı medeniyetine karşı mücadele başlatması gerektiğini savunmaktadır.

Rus Ortodoks Kilisesi'ne göre Rus dünyası, bugün kendilerini farklı isimlerle tanımlayan Ruslar, Ukraynalılar ve Belarusların ait olduğu ayrı bir medeniyettir; dolayısıyla Rusya, Ukrayna ve Belarus Rus dünyasının ana merkezleri sayılmaktadır. Aynı zamanda söz konusu üç ülke bir bütün hâlinde "Kutsal Rusya" olarak tasvir edilmektedir. Bir diğer ifadeyle bu üç halk, manevi bir birlik oluşturmaktadır. Rus dünyasının temelinde Ortodoks inancı başta olmak üzere Rus kültürü, Rus dili ve ortak tarihî hafıza gibi unsurların yattığı ileri sürülmektedir. Rus Ortodoks Kilisesi'nin savunduğu bu düşüncenin vardığı nihai noktaya göre, "kadim Rus topraklarında" bulunan bu ülkeler ortak bir medeniyete ait oldukları için en "yüce amaçları" da aralarında bir entegrasyon süreci başlatmak olmalıdır. Diğer bir deyişle Rus Ortodoks Kilisesi "Doğu Slav halklarının" bir Kutsal Rusya çatısı altında birleşmeleri gerektiğini savunarak aslında Sovyet sonrası ülkeleri Rusya'nın başında bulunacağı bir uluslar üstü yapı içinde birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Rus Ortodoks Kilisesi Rusya'yı bir "devlet-medeniyet" olarak betimleyerek Kremlin'in yetkilerini Rusya sınırlarının ötesine taşıma politikasına hizmet etmektedir.

2013-2014 yılları Rus dünyası doktrini açısından bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bu süreç, NATO askerî-siyasi ittifakı kapsamında birlikte hareket eden ABD ve Avrupa Birliği'nin, Putin yönetiminin dış politikasının ana siyasi amacı olan Rus dünyası projesini kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılaması ve dolayısıyla buna karşı harekete geçmesiyle birlikte açıklık kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda ABD ve müttefiklerinin stratejik hedefi, Sovyet sonrası ülkelerde Rusya önderliğinde ortaya çıkacak herhangi bir entegrasyon sürecini önlemektir. İşte tam olarak bu jeopolitik mücadele sonucunda, 2013 yılında Ukrayna'da büyük bir toplumsal kargaşanın ortaya çıkması, Rus dünyası doktrininde büyük bir dönüşümü tetiklemiştir.

Putin'in iktidara geldiği 2000'lerin başından Ukrayna'da "Meydan olaylarının" başladığı 2013 yılına kadar geçen süre zarfında, Rus

dünyası doktrini yumuşak güç politikasının bir parçası olarak işlev görmekteydi. Ancak Avrupa-Atlantik dünyası ile Rusya arasında devam eden jeopolitik mücadelenin Ukrayna'da su yüzüne çıkmasıyla Moskova strateji değişikliğine giderek Rus dünyası doktrinini yumuşak gücün bir parçası olmaktan çıkartıp sert güç politikaları kapsamına almıştır. Bunun ilk uygulandığı yer ise 2014 yılında Rusya tarafından ilhak edilen Kırım Yarımadası olmuştur. Bu tarihe kadar farklı ülkelere yaşayan ve ortak dil, tarih ve kültür gibi değerler aracılığıyla Rusya'ya ait olma duygusuyla birleşen insan topluluğunu tasvir etmek için kullanılan Rus dünyası kavramı, Kırım'ın ilhakıyla büyük siyasetin bir parçası hâline gelmiştir.

Putin, Kırım'ın ilhakı üzerine yaptığı konuşmada, Kırım'ın Rusya ile ortak bir dil ve tarihe sahip olduğunu ve dolayısıyla Rus dünyasının ayrılmaz bir parçası sayıldığını öne sürmüştür. Bu bağlamda Moskova, Ukrayna devletinin Kırım'daki Rusların anadiline sürekli baskı uyguladığını ve bunun Rus medeniyetine yönelik bir tecavüz olduğunu savunarak Ukrayna içişlerine yaptığı müdahaleyi ve Kırım'ın ilhakını haklı göstermeye çalışmıştır. Böylece, Rus dünyası kavramı bütün dünya kamuoyuna, Rusya'nın kültürel ve manevi kimliğine yönelik herhangi bir baskı söz konusu olduğunda bu "dünyayı" korumaya yönelik dış politika eylemlerinin bir gerekçesi olarak sunulmaya çalışılmaktadır.

Rusya'nın bu söylemi, önemli sayıda Rus nüfusun yaşadığı Belarus ve Kazakistan gibi ülkeler için de endişe kaynağı olmaktadır. Nitekim 1997'de Kazakistan başkentinin Almatı'dan Rus nüfusunun en yüksek olduğu ülkenin kuzeyindeki Astana'ya taşınması ve aynı şekilde 2017'de alınan kararlar Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş gibi uygulamalar, ülkedeki Rus nüfuzunu kırmaya yönelik atılmış adımlardır. Aynı şekilde son dönemde Rusya, batısında bulunan önemli müttefiki Belarus ile de büyük sorunlar yaşamaktadır. Rus dünyası doktrininin farkında olan ve Ukrayna ile aynı

kaderi paylaşmak istemeyen Belarus, bu konudaki endişelerini açıkça dile getirmekte ve Rusya'dan gittikçe uzaklaşmaktadır. 1997 yılında iki ülke arasında Birlik Devleti Anlaşması imzalanmış olmasına rağmen günümüze kadar bir sonuca varılmamış olması da Belarus'un bu endişelerinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak Moskova, yakın çevresindeki ülkelere yönelik dış politikasının temelini oluşturan Rus dünyası doktrinini 2000'lerin başından itibaren yumuşak güç politikasının bir parçası olarak değerlendirirken, 2014 yılındaki Ukrayna krizi ve müteakiben yaşanan gelişmelerden sonra askerî-politik hegemonyaya sahip olmadan Sovyet sonrası coğrafyadaki ülkelere kendi entegrasyon modelini kabullendirme gücünün olmadığını anlamış ve yakın çevresine yönelik sert gücü kullanmaya başlamıştır. Farklı bir ifadeyle Rusya, Rus dünyası düşüncesini yakın çevresinde yaymak için gerekli yumuşak güç potansiyeline sahip değildir; dolayısıyla 2014 yılında Kırım'ı ilhak ederek Rus dünyası doktrinini doğrudan sert güç politikasının bir parçası olarak kullanmaya başlayarak genişleme politikasının bir aracı hâline getirmiştir.

Rus dünyası doktrinindeki bu değişim, Rusya İmparatorluğu ve Sovyet geçmişinden dolayı Moskova'ya zaten güvenemeyen yakın çevre ülkelerin endişelerini daha da arttırmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği dağılır dağılmaz yeni ulusal kimlik arayışına giren söz konusu ülkeler, Moskova'nın hayata geçirmek istediği ve Rusya'nın önderlik edeceği herhangi bir entegrasyon sürecine büyük şüpheyle yaklaşmaktadır. Buna karşın Moskova, yakın çevre ülkelerinin de kabul edebileceği yeni bir bölgeselleşmeyi geliştirmek yerine, Rusya'yı üstün bir konuma yerleştiren Rus dünyası doktrinini savunmaya devam etmektedir. Dolayısıyla yakın bir gelecekte Rusya'nın -her ne kadar Ukrayna'da olduğu gibi açık bir şekilde olmasa da- Belarus başta olmak üzere yakın çevre ülkelerin içişlerine yönelik müdahalesini artıracakları öngörülmektedir.